

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Genderové stereotypy v zobrazování mezilidských vztahů ve
dvou vybraných dílech Oty Hoffmana**

Vypracovala: Marie Marešová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Blanka Knotková - Čapková, Ph.D.

PRAHA 2009

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 29.7.2009

.....

podpis

Ráda bych poděkovala Doc. PhDr. Blance Knotkové - Čapkové, Ph.D. za vedení práce a za pomoc při výběru tématu.

Dále děkuji PhDr. Petru Marešovi za cenné rady.

OBSAH:

1. Úvod	6
1.1 Motivace pro výběr tématu a jeho vymezení	6
1.2 Rozvržení práce	7
2. Teoretická část	9
2.1 Gender:.....	9
2.2 Jazyk:	10
2.3 Literatura a literární kánon:	12
2.4 Feministická literární kritika a její počátky.....	14
2.5 Genderové stereotypy.....	16
3. Praktická část	19
3.1 Parametry výběru knih.....	19
3.2 Stručný obsah knih:	20
3.2.1 Lucie, postrach ulice.....	20
3.2.2 Chobotnice z Čertovky.....	21
3.3 Zobrazení dospělých.....	22
3.3.1 Genderová charakteristika postav rodičů	22
3.3.1.1 Genderová charakteristika postav rodičů – Lucie, postrach ulice	22
3.3.1.2 Genderová charakteristika postav rodičů – Chobotnice z Čertovky	24
3.3.2 Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy.....	25
3.3.2.1 Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy – Lucie, postrach ulice	25
3.3.2.2 Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy – Chobotnice z Čertovky.....	28
3.3.3 Genderové zobrazení ostatních dospělých	32
3.3.3.1 Genderové zobrazení ostatních dospělých – Lucie, postrach ulice	32
3.3.3.2 Genderové zobrazení ostatních dospělých – Chobotnice z Čertovky	33

3.3.4 Genderové zobrazení dospělých – shrnutí.....	36
3.4 Zobrazení dětí.....	38
3.4.1 Genderová charakteristika hlavních postav.....	38
3.4.1.1 Genderová charakteristika hlavní postavy – Lucie, postrach ulice	38
3.4.1.2 Genderová charakteristika hlavních postav – Chobotnice z Čertovky.....	39
3.4.2 Genderová charakteristika ostatních dětí.....	41
3.4.3 Zobrazení dětí - shrnutí	43
4. Závěr	45
5. Použitá literatura	47

1. Úvod

1.1 Motivace pro výběr tématu a jeho vymezení

Literatura patří k ceněným složkám kultury a četba je pro moderního člověka známkou společenské úrovně. V současné době dochází v reakci na sílící postavení televize a počítačových her ke značné podpoře vztahu dětí k literatuře. Jako příklad bych uvedla projekt *Celé Česko čte dětem*, který se zaměřuje na osvětu v oblasti hlasitého předčítání dětem. Na webových stránkách je jako motivace pro vznik tohoto projektu uveden význam hlasitého předčítání „pro emocionální vývoj (dětí) a pro formování návyku číst si v dospělosti¹.“ V sekci pro rodiče jsou uvedena doporučená kritéria výběru knihy. Mezi ně patří například, vedle adekvátnosti věku a citlivosti dítěte, poutavosti příběhu, či správného používání českého jazyka také kritérium, aby rodiče vybírali knihy, které „neutvrzují negativní stereotypy chování související s pohlavím“².

Nabízí se otázka, je – li vůbec v rámci běžné nabídky knih pro děti možné takový titul najít, nebo jestli rodičům nezbyvá nic jiného, než pouze omezit příběhy o spících princeznách a statečných princích. Zodpovězení této otázky by zabralo mnohem více prostoru, než umožňuje bakalářská práce, proto jsem se

---

¹ www.ctemedetem.cz [online]. 2006 [cit. 2009-05-06]. Dostupný z WWW:

<<http://www.celeceskoctedetem.cz/index.php?pid=277>>

² www.ctemedetem.cz [online]. 2006 [cit. 2009-05-06]. Dostupný z WWW:

<<http://www.celeceskoctedetem.cz/index.php?pid=285>>

rozhodla zaměřit na konkrétní, známá díla Oty Hofmana *Lucie, postrach ulice a Chobotnice z Čertovky* a pokusit se je analyzovat z hlediska obsažených genderových stereotypů v zobrazování mezilidských vztahů.

Dále předpokládám, že předčítá – li knihu dítěti rodič, má prostor veškeré nejasnosti svému potomkovi vysvětlit a pasáže, které mu přijdou nepatřičné, uvést na pravou míru. Proto jsem se zaměřila na knihy, určené dětem, které už umějí číst. V takovém případě je dítě se stereotypy konfrontováno přímo, bez možnosti bezprostředního dovysvětlení ze strany dospělých.

Ve věku, kdy je dítě schopné samo číst, již není jeho vnímání světa egocentrické, jak je tomu v předškolním věku, a dochází také k vývoji realistického chápání, což znamená, že je již schopné vnímat i potřeby a představy ostatních lidí, nejen své vlastní. S nástupem do školy se dále rozvíjí snaha dítěte řídit své vlastní chování a utvářet si na věci svůj názor³. V kontextu tématu mé práce to znamená, že ve věku, kdy má dostatečné znalosti k samostatnému čtení knihy, je již dítě schopné chápat mezilidské vztahy a konflikty v textu uvedené a utvořit si na ně vlastní názor. Na druhou stranu se jejich pochopení například vztahů mezi dospělými zákonitě nemůže zakládat na vlastní žité zkušenosti, a proto nemusí být jejich interpretace správná.

Nemohu samozřejmě zkoumat, jaký vliv má na dítě četba knihy, která zobrazuje vztahy mezi lidmi stereotypně. Nejistím, jestli si dítě stereotyp, uvedený v příběhu uvědomí, ani zdali, či do jaké míry jej převezme. Cílem mé práce je zjistit, jestli vybrané knihy genderové stereotypy v zobrazování mezilidských vztahů obsahují.

1.2 Rozvržení práce

---

³ Kern, H., Mehlová, Ch., Hellfried, N., Peter, M., Winterspergerová, R.: *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 1999

Teoretickou část své práce pojmám jako úvod do problematiky, vysvětlím tedy pojmy, které jsou dle mého názoru potřebné pro praktickou část, v kontextu feminismu a gender studies. V rámci teoretické části dále popíšu metodologický přístup, který jsem při analýze využívala.

V praktické části své práci nejprve uvedu konkrétní parametry, na základě kterých jsem knihy k analýze vybrala a v několika větách vyložím jejich obsah.

Vlastní analýzu dělím na dvě základní části – zobrazení dospělých a zobrazení dětí.

V části, týkající se dospělých, se budu věnovat nejprve zobrazení rodičů, poté zobrazení vztahů mezi nimi. Pokusím se tedy zanalyzovat genderové rozdělení jejich (rodičovských a partnerských) rolí a jejich vzájemnou interakci. Nakonec rozeberu také zobrazení ostatních dospělých, kteří se v knihách objevují.

Další část věnuji zobrazení hlavních hrdinek a hrdinů knih, tedy dětí, konkrétně jak je u nich samotných zobrazen jejich gender a zdali se objevují genderové stereotypy v komunikaci dětí mezi sebou, jestli a popřípadě jakým způsobem si děti samy svůj gender uvědomují.

2. Teoretická část

2.1 Gender:

„Gender, jak někteří tvrdí, je ten nejpřirozenější fenomén ze všech. Je to ta „věc“, která definuje, kdo jsme, jaké role ve společnosti hrajeme, jak vypadáme a zejména jak sami o sobě přemýšlíme. A přesto, pokud jde o důležitost genderu při představě nás samých a společnosti, lidé také tvrdí, že je gender svévolný a nijak předem neurčuje ani nelimituje schopnosti jedince. Pro mnoho z nás je gender paradoxně nejnaléhavějším faktorem našich životů a zároveň mu přisuzujeme nejmenší důležitost: zdá se, že o nás říká všechno a zároveň nic konkrétního⁴.“

Termín „gender“ pochází z řeckého výrazu pro rod, ale do českého jazyka byl přejet z angličtiny, ve které označuje pohlaví ve smyslu sociálně specifických rozdílů mezi ženami a muži a je používán k vyjádření jejich rozdílného postavení ve společnosti a jejich sociálního bytí vůbec. Výraz „pohlaví“ popisuje biologickou kategorii, která se dá označit jako neměnná a používáme ji, mluvíme – li o rozdílech mezi ženami a muži na základě jejich fyziologických rozdílů, respektive rozdílů v jejich reprodukčních orgánech.

Pojem „gender“ na rozdíl od toho označuje kategorii sociální, která není biologicky daná, ale jedná se o konstrukt, tedy o jev vytvořený společností

---

⁴ **Wiegman, R., Glasberg, E.:** *Literature and Gender: Thinking critically through fiction, poetry, and drama.* Addison Wesley Longman, Inc., 1999, s. 3.

samotnou⁵. Gender je kategorie proměnlivá napříč časem a kulturami a jedinec na své příslušnosti musí do jisté míry pracovat.

S tím samozřejmě souvisí i velký počet genderových stereotypů, které jsou ve společnosti rozšířeny a které člověka provázejí doslova od narození. Společnost očekává, že se bude jedinec na základě příslušnosti k genderu určitým způsobem chovat ve všech sférách svého života, ať už se jedná o oblékání a celkovou úpravu zevnějšku, míru aktivity při společenské konverzaci, sexuální aktivitu nebo preferované časopisy. „Pokud to tak neděláme, je možné, že naše okolí prohlásí: Ona je tak strašně neženská. Nebo: On není žádný pořádný chlap. A nebude tím vyjadřovat žádné pochybnosti o našich pohlavních orgánech, ale nesouhlas s tím, že vybočujeme z role, kterou nám jako mužům či ženám společnost předepisuje⁶.“

2.2 Jazyk:

Jazyk je systém symbolů, pomocí kterých nejen popisujeme, ale především hodnotíme. Toto se děje v rámci společnosti, ve které žijeme, daný jazyk sdílíme a prostřednictvím něj mezi sebou komunikujeme a utváříme společnost, její uspořádání a řád. Jazyk je také nástrojem, kterým rodiče socializují své děti v průběhu jejich fyzického a psychického vývoje⁷.

Dá se říct, že děti poznávají svět na základě toho, jak se ho učí popisovat prostřednictvím jazyka. Okolní realita nám je tak s jeho pomocí zprostředkovaná⁸.

---

⁵ Šiklová, J.: *Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice*. In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999.

⁶ Jarkovská, L.: *Prohlédněme genderové stereotypy*. In Formánková, L., Rytířová, K.: *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004. s. 19.

⁷ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

⁸ Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000

„Jak by například (dítě) mohlo získat nějaké pojetí o vlastním „já“, kdyby si pomocí slov nemohlo vytvořit představu o sobě, kdyby nemohlo říct „já“ nebo uvažovat o „já“ v protikladu k „ty“? Jak by pak mohlo říct „jsem dívka, a ne chlapec“, „jsem malá, a ne velká“, „jsem hodná, a ne zlá“ atd.“⁹

Jak již bylo řečeno výše, jazyk není neutrální, není to pouze nástroj, sloužící k popisu. Jednotlivá slova a věty s sebou kromě popisného významu nesou také hodnoty, sdílené danou společností. Slova „dívka“ a „chlapec“ neoznačují jen osobu na základě jejího genderu, ale obsahují také kulturně podmíněný soubor souvisejících významů. Ve chvíli, kdy dítě samo sebe začne vnímat na základě toho, je – li dívka, nebo chlapec, tyto souvislosti přebírá a osvojuje si je. Hodnoty jsou tak v rámci společnosti předávány a posilovány.¹⁰

Kromě kulturních konotací je z genderového hlediska důležité také to, jak lidé hovoří, tedy jaké výrazy používají, protože i v tomto ohledu se v řeči projevují genderové stereotypy a patriarchální řád společnosti. Pokud oslovujeme dospělého muže, použijeme výraz „pan“, zatímco oslovení ženy rozlišujeme podle jejího rodinného stavu na „slečna“ v případě, že je svobodná a „paní“, pokud je provdaná, tedy na základě toho, je – li zadaná nebo ne. Oslovování či popisování žen má velmi často sexuální podtext. Jana Valdřová, která se v českém prostředí tématu jazyka z genderového hlediska začala věnovat jako první, uvádí v jednom ze svých článků jako příklad výrazy "stará panna" a "starý mládenec", přičemž první zmiňované slovní spojení má negativní sexuální zabarvení, kdežto jeho mužská varianta je používána jako sexuálně neutrální. Existují také slovní spojení, která přímo odkazují na vlastnosti a schopnosti, stereotypně přisuzované mužům a ženám, například „ženská logika“, „muž činu“.

Kromě genderových stereotypů, obsažených v promluvách prostřednictvím použitých výrazů, je problematická i samotná gramatika. Jana Valdřová uvádí jako

---

⁹ Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. s. 18.

¹⁰ Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000

zásadní problémy například nadužívání nepříznačného (generického) maskulina¹¹, používaného paradoxně z toho důvodu, že náš jazyk rozlišuje gramatické rody, a přednost maskulina před femininem – tedy že přísudek se ve větě s více přísudky vždy shoduje s mužským tvarem, nezávisle na poměru podmětů dle gramatického rodu, i na jejich důležitosti pro danou větu¹².

2.3 Literatura a literární kánon:

„Co nás napadne jako první, když se řekne *literatura*? Nejspíš vás napadne nějaká verze psaného vyjádření ve formě fikce zaobalená s hlubokým významem. Toto psané vyjádření se k nám dostává ve formě knihy, publikované autorem či autorkou, která význam umístila do textu, aby ho tam čtenářka či čtenář objevil. Čím lépe text čteme, tím blíže se dostaneme k původnímu úmyslu (...) Může ale text znamenat pouze to, co autor či autorka zamýšlela?¹³“

Pojem „literatura“ označuje instituci, zodpovědnou za vydávání knih, spojenou také se vzděláním. Dále je používán ve významu tvorby, hodnocení a využití (čtení a výuky) literárního kánonu, tedy souboru děl, ceněných pro svou uměleckou hodnotu¹⁴.

---

¹¹ Generické maskulinum (bezpříznačové maskulinum) je mužský jazykový tvar v názvech profesí, funkcí a sociálních vztahů, který údajně zahrnuje obě pohlaví. V angličtině, němčině, francouzštině a jiných jazycích byl tento jazykový úzus odhalen jako mechanismus, který znevýhodňuje ženy – psychologické testy zjistily, že mužský jazykový tvar spontánně navozuje představu muže.“ (Valdrová, J.: *Gender a JAZYK*. In Smetáčková, I., Vlková, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2005. s. 58.

¹² Valdrová, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti - Lingvistika odhaluje genderové asymetrie* [online]. 2001 [cit. 2009-07-16]. Dostupný z WWW: <http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=11>.

¹³ Wiegman, R., Glasberg, E.: *Literature and Gender: Thinking critically through fiction, poetry, and drama*. Addison Wesley Longman, Inc., 1999. s. 9.

¹⁴ Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000

Rozdíl mezi literaturou a jiným psaným textem je v použití jazyka. Autorky a autoři svým dílům dodávají emocionální kontext prostřednictvím opatrné volby slov a jejich spojení. Ta samozřejmě musejí zapadat do kontextu dané společnosti, musejí vyhovovat jejím hodnotovým standardům¹⁵.

Literární kánon, který rovněž můžeme označit výrazem „literatura“, respektive díla v něm obsažená, lidé považují za jakési zobrazení reality, na základě kterého ji mohou lépe pochopit a lépe tak prozkoumat lidskou zkušenost. Tento předpoklad je ale problematický, jak jsem nastínila výše, v části věnované jazyku. Není – li jazyk, respektive řeč, neutrální, pak to samé platí i pro psaná sdělení, ačkoli se zdá, že skutečnost pouze popisují¹⁶. Navíc, jak poznamenává Fetterley, jeden z hlavních důvodů dojmu, že literatura nabízí jakési univerzální pravdy, pochází z předstírání, že pomocí umění ze svých forem odstraňuje vše subjektivní a osobní¹⁷. A ačkoliv se může zdát, že je realita života nadřazená fikci literatury, a proto může pouze první zmiňovaná ovlivnit druhou, vezmeme – li v úvahu, do jaké míry využíváme jazyk k vnímání světa, pak i tuto domněnku musíme zpochybnit.¹⁸

„To, co považujeme za „mužské“, může být stejně tak odvozeno od toho, jak mužství zachycují literární příběhy, umělecká díla a média, coby dříve existujícího modelu mužství „zakotveného“ ve skutečnosti, který pak kopírujeme v literatuře a výtvarném umění.“¹⁹

V posledních dvaceti letech začalo docházet k přehodnocení literárního kánonu. Jedním z hlavních argumentů byl fakt, že ne vždy byla možnost číst a

---

¹⁵ **Wiegman, R., Glasberg, E.:** *Literature and Gender: Thinking critically through fiction, poetry, and drama.* Addison Wesley Longman, Inc., 1999

¹⁶ **Morris, P.:** *Literatura a feminismus.* Brno: Host, 2000

¹⁷ **Fetterley, J.:** *The resisting reader: A feminist approach to American fiction.* Bloomington: Indiana University Press, 1978

¹⁸ **Morris, P.:** *Literatura a feminismus.* Brno: Host, 2000

¹⁹ **Morris, P.:** *Literatura a feminismus.* Brno: Host, 2000. s. 19.

psát dána všem bez výjimky. Kromě žen jmenujme například kontext USA, kde bylo vzdělání odepřeno – dokonce pod trestem smrti zakázáno – všem otrokům, tedy celé etnické skupině. „Ačkoliv se velká část ve 20. století změnila, jde o to, že autorství jako kategorie kulturní aktivity není oddělitelné od způsobu, kterým rasa, třída a gender definují člověka ve společnosti, jeho možnosti a práci, která je pro ně žádoucí.“²⁰

2.4 Feministická literární kritika a její počátky

Ženy v západním světě, které vstoupily do literatury „jsou od počátku nuceny vést dialog s tradicí, na jejímž vzniku a vývoji se nemohly podílet a která je samotné přitom tak intenzivně abstraktivizuje.“ Jedním z hlavních témat feministické literární kritiky je tedy „Analýza způsobů, jimiž se autorky s touto tradicí vyrovnávají“²¹

Nejprve bych ráda uvedla dvě skutečnosti, ze kterých vychází definice feminismu, kterou uvádí Pam Morris ve své knize *Literatura a feminismus: rozdíly mezi pohlavími jsou základem strukturální nerovnosti žen a mužů*, „která je příčinou systematické sociální nespravedlnosti vůči ženám“²² a tato nerovnost není biologicky determinovaná, ale kulturně konstruovaná. Cílem feminismu je tyto mechanismy identifikovat a následně změnit.

Mluvíme – li o feministické literární kritice, je dle Morris třeba jako první zmínit knihu Simone de Beauvoir *Druhé pohlaví (Le deuxième sexe, 1949)*, ve které se snažila analyzovat, z jakého důvodu dochází ke všeobecné diskriminaci

---

²⁰ **Wiegman, R., Glasberg, E.:** *Literature and Gender: Thinking critically through fiction, poetry, and drama.* Addison Wesley Longman, Inc., 1999. s. 9-10.

²¹ **Parente – Čapková, V.:** *K feministickým náhledům na metaforu a metaforizaci ženy.* In **Kalivodová, E., Knotková - Čapková, B.:** *Ponořena do Léthé : Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000 - 2001.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2003. s. 7.

²² **Morris, P.:** *Literatura a feminismus.* Brno: Host, 2000. s. 11.

žen a to jak napříč všemi odvětvími lidského chování, tak v průběhu dějin a proč jsou ženy považovány za „druhé pohlaví“. Důvod přisuzuje obecně lidské potřebě formulovat vlastní identitu v protikladu něčemu, co je jiné (viz. kapitola o jazyku). Proto muži, jako dominantní skupina, definují „mužství“ v protikladu k „ženství“, kterému přisuzují veškeré vlastnosti, které nejsou mužské. Dle Beauvoir je jinakost navíc prostorem, který je možné dle potřeby zaplnit takovými hodnotami, které si ti, jež tak mají možnost činit, v tomto případě muži, zvolí, aby tak mohli sebe samotné definovat kladně. Ženství jsou tak přisuzovány vlastnosti veskrze negativní, pokud se jedná o pozitivní hodnoty, pak v jakémisi abnormálním smyslu. Problematická je tedy nejen skutečnost, že muži nenahlízejí na ženy reálně, ale především normativnost tohoto pohledu. Ten je předkládán jako pravda, se kterou se ženy ztotožňují. V této podobě je pak předáván dalším generacím.

Hlavním argumentem feministické literární kritiky je neadekvátní zobrazení žen v literatuře. Jsou oslavovány nebo zatracovány, ale obvykle nejsou zobrazovány jako rovné mužům. V ženských postavách se zrcadlí mužské obavy a sny, ženskost bývá definovaná jako protiklad k mužství. Vzhledem k dominanci autorů – mužů je pak jejich pojetí reality bráno jako všeobecné lidská zkušenost, jako pravda.

Stejně tak pohled vypravěče, tedy pohled, se kterým se má čtenář nebo čtenářka ztotožnit, bývá mužský (ke ztotožnění s názorem osoby, která příběh vypráví, dochází proto, že jsou příběhy vystaveny tak, aby ve čtenáři nebo čtenářce vzbuzovaly souhlas, aby člověk, který knihu čte, přijal její postoje a hodnoty a byl tak vtažen do děje). Tak se může lehce stát, že je – li v knize vyobrazena ženská hrdinka negativně (což se často stává, nedostojí – li své ženské roli, nebo poruší – li společenská pravidla, určená ženám), čtenářka se i v takovém případě ztotožní s názorem vypravěče. V tom je z feministického pohledu problém, protože čtenářka, nechce – li nahlížet na příběh mužskými očima, musí od počátku odmítat samou podstatu předkládaného textu.

Otázku literární kritiky otevřely na konci 60. let knihy Uvažování o ženách (Thinking about women, 1968) autorky Mary Ellmann a Sexuální politika (Sexual

politics, 1969) od Kate Millett. Ellmann poukazuje na stereotypy při zobrazování žen v literatuře a na předpoklad kritiků, že čtenář je – stejně jako autor a jako sám kritik – muž. Vytváří termín „falická kritika“, která kromě výše zmíněného odmítá možnost více výkladů daného díla, čímž zamezuje zpochybnění patriarchálních hodnot. Millett přichází s teorií mužské dominance na základě sexuálních vztahů, které udržují patriarchální moc. Proto jsou ženy v literatuře zobrazovány dvojitým stereotypním způsobem – buď jako sexuálně chladné, popřípadě naprosto cudné, nebo druhým extrémem jako nežádoucím způsobem nadměrně aktivní, cudnost jim tedy naopak chybí. V pozdější době byla Millett kritizována pro přílišné zjednodušení a negaci děl, která analyzovala. Po přehodnocení kánonu se teoretičky začaly více zaměřovat na kritiku, která byla do té doby také doménou mužů²³.

2.5 Genderové stereotypy

Základními tezemi genderových stereotypů a předsudků, je přesvědčení, že můžeme vlastnosti či činnosti dělit na „mužské“ či pro muže vhodné a „ženské“ či pro ženy vhodné a že jsou pro daný gender „přirozené“. Tedy, že jsou ženám a mužům vlastní a že lidská společnost vždy fungovala tímto způsobem. Tento předpoklad samozřejmě existenci stereotypů (a tedy i patriarchálního řádu) obhajuje a zároveň je ukotvuje. Dále je nutné dodat, že jsou to sami lidé, kteří osvojené stereotypy ukotvují a výchovou předávají dalším generacím.

Jak jsem již zmínila v kapitole o jazyku, genderové stereotypy jsou předávané prostřednictvím socializace. Bylo by ale chybou domnívat se, že jsou to pouze dospělí, kteří jsou v tomto procesu aktivní. Děti samy se socializují ve skupině vrstevníků a jejich gender má v tomto procesu i v předškolním věku své místo. Podle výzkumů děti vnímají a reagují nelibě na genderově nekorektní jednání stejně starých dětí, naopak vrstevníci, kteří jsou v této své roli úspěšní

---

²³ Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000.

(například si hrají s hračkami, které jsou považovány za vhodné pro jejich gender), se těší větší oblibě kolektivu²⁴.

Herta Nagl – Docekal v knize *Feministická filosofie* rozlišuje dva koncepty předpokladu přirozeného původu rozdílů mezi pohlavími, které jsou základem genderových stereotypů, přičemž oba vyvrací. Jedná se o teze, že stereotypní představy o specifikách genderu jsou „přírodou dané“ či „přírodou chtěné“.

Obecně proti myšlence „přirozenosti“ generového řádu předkládá několik zásadních argumentů. Stávající genderový řád je pouze přibližně dvě stě let starý a jeho podmínky tedy nemůžeme považovat za existující „odjakživa“. Stejně tak nacházíme rozdíly napříč kulturami, což svědčí o tom, že naše (tedy západoevropské) chápání není univerzálně platné pro celé lidstvo.

Dalším argumentem vyvrací snahy o porovnávání lidského přístupu s příklady ze živočišné říše. Kromě evidentní svévole při vybírání příkladů toho, co lidé ve svém vývoji převzali od zvířat, která je důkazem účelovosti tohoto výběru a která dále svědčí o snaze těmito příklady pouze legitimizovat některé lidské chování (například odkazování nevěry mužů na promiskuitní chování samců), jde především o samotné porovnávání jako takové. Nagl – Docekal zdůrazňuje, že na rozdíl od zvířat, u kterých můžeme hovořit o chování na základě instinktů, které je nevědomé a tedy bez možnosti volby, lidé vědomě jednají na základě norem, daných společnostmi, a svého vlastního úsudku, který je ovlivněn zkušeností a vědomostmi daného jedince. O chování v pravém slova smyslu můžeme v lidském kontextu hovořit pouze v případě nevědomých reflexů. Zvířata se určitým způsobem chovají, zatímco lidé jednají.

Kdyby bylo veškeré lidské chování vedeno instinkty, stejně jako zvířecí, nemohly by existovat normy. Ty nám říkají, jaká varianta našeho jednání je v kontextu společnosti, ve které žijeme, ta správná. A to logicky dává prostor i nějakým špatným variantám a možnosti výběru mezi nimi, které ovšem v živočišné říši nemají místo. Krom toho se člověk nerozhoduje pouze na základě norem a

---

²⁴ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003.

morálního řádu, který z nich vyplývá, ale také podle svých osobních pocitů, názorů a tužeb.

Genderový řád tedy není „přírodou daný“, protože lidé si variantu svého jednání vybírají vědomě, ne instinktivně. Není ani „přírodou chtěný“, protože v případě, že by existoval nějaký přirozený řád lidského života, pak by nebylo ani více variant, neexistovala by možnost výběru. Společnost by v takovém případě netvořila normy, které vybrané jednání označují za správné a morálku, která jiné definuje jako špatné. Nagl – Docekal uvádí jako příklad způsob, kterým zvířecí samice pečuje určitým způsobem a určitou dobu o svého potomka. Chová se instinktivně jediným možným způsobem, kterého je schopná. Stejným způsobem pečují o mláďata i všechny ostatní samice jejího druhu. Oproti tomu žena, která porodí dítě, činí vědomé rozhodnutí, zdali se o něj bude starat a jakým způsobem. V naší současné společnosti je možná i varianta, že matka nemá o dítě zájem a odloží ho.²⁵

V této části práce jsem tedy popsala původ a fungování genderových stereotypů a argumenty, které je vyvracejí. V praktické části je budu pomocí kritické diskursivní analýzy v textu odhalovat. Zaměřím se na genderové stereotypy v zobrazení postav a vztahů mezi nimi. Kromě genderovanosti jazyka – vypravěčského narativu a promluv postav, se budu věnovat také genderovanosti situací.

---

²⁵ Nagl – Docekal, H.: *Feministická filosofie*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), 2007

3. Praktická část

3.1 Parametry výběru knih

Parametry výběru byly následující – měla jsem zájem o práci v kontextu české společnosti, proto jsem vybírala knihu české autorky či autora. Dalším kritériem pro mě byl věk dětí, pro které jsou dané knihy určeny. Vybírala jsem literaturu pro raně školní děti, tedy takové, které si knihy už mohou vybírat a číst samy a příběhy jim tak nejsou reprodukovány – a ani dodatečně vysvětlovány – rodiči nebo jinými dospělými. Z toho důvodu jsou případné stereotypy v zobrazení postav dětem předávány přímo.

Na základě výše uvedených parametrů a vlastní zkušenosti jsem zvolila spisovatele Otů Hofmana, jednoho z nejznámějších českých autorů knih pro děti. Konkrétně jeho všeobecně známá a oblíbená díla *Lucie, postrach ulice* (1984) a *Chobotnice z Čertovky* (1989).

Pro jak staré děti jsou knihy určeny, jsem zjistila jednak podle typografie přímo v knize – podle této je *Lucie, postrach ulice* určena dětem od osmi let a *Chobotnice z Čertovky* pro děti od devíti let. Dále jsem se informovala v Městské knihovně v Praze, kde má *Lucie, postrach ulice* signaturu A3, nachází se tedy v regálu s knihami pro „Děti do deseti let“²⁶ a *Chobotnice z Čertovky* jsou označeny signaturou A4, jejich umístění je proto v sekci pro „Děti od deseti let“²⁷. Z výše uvedeného vyplývá, že cílovou skupinou jsou v případě první jmenované knihy děti mezi osmým a desátým rokem a u druhé děti od devíti, respektive deseti

---

26

http://www.mlp.cz/cgi/ebaweb/search_p?QUERY=Lucie%2C+postrach+ulice&Submit=Hledat+%3E&MAXRE C=500

27

<http://www.mlp.cz/cgi/ebaweb/search?QUERY=chobotnice+z+%E8ertovky&Tla%E8%EDtko+Hledej.x=6&Tla %E8%EDtko+Hledej.y=6>

let teoreticky do patnácti, prakticky však nepředpokládám, že by si je půjčovali čtenáři či čtenářky nad dvanáct let.

3.2 Stručný obsah knih:

3.2.1 Lucie, postrach ulice

Kniha *Lucie, postrach ulice* pojednává o dobrodružstvích dívky Lucie během jejích posledních prázdnin před nástupem do první třídy základní školy. Děj začíná jejím prázdninovým pobytem u dědečka, kde se městská dívka, která byla zvyklá trávit svůj volný čas před televizí, zatímco oba rodiče pracovali (otcova profese není v knize jmenována, matka je dětská zubařka), stává aktivním dítětem, které si samo vymýšlí zábavu na čerstvém vzduchu, zoceluje se, naučí se plavat a do jisté míry se osamostatní.

Po nuceném návratu do města, kde se má opět zklidnit a připravit na nástup do školy, tedy k řádu a povinnostem, se ocitne osamělá, protože její kamarádky jsou ještě na prázdninách. Snaží se získat pozornost a uplatnění ve skupině starších dětí. Při společné krádeži v obchodě se k ní dostane balíček kouzelné formely, oživí panáčky, kteří se vzhledem ke své struktuře dokáží zformovat do jakékoliv podoby, umějí mluvit a s jejich pomocí zažije Lucie spoustu dobrodružství a vybojuje si vedoucí postavení v partě.

Vzhledem k tomu, že její formeloví přátelé byli kradení, musí je Lucie na konci prázdnin vrátit, což také učiní. Příběh končí jejím prvním školním dnem.

3.2.2 Chobotnice z Čertovky

Chobotnice z Čertovky je kniha o dvou sourozencích, Evě a Honzíkovi. Eva chodí do páté třídy (teoreticky jedenáctiletá – v příběhu jejich přesný věk není uveden) a Honzík do druhé (mělo by mu tedy být 8 let). Žijí na Kampě s matkou operní pěvkyní a otcem, řidičem kamionu, který nebývá téměř nikdy doma. Rodiče mají ve svém vztahu problémy a kniha tak řeší i téma rodičovských hádek a rozvodu.

Při nepovedené dovolené v Portugalsku děti najdou dva kousky zvláštní hmoty, ze které vymodelují zelenou a modrou chobotnici. Tyto postavičky ožívají, respektive hmota, ze které jsou, je ve skutečnosti živá, dokáže se nabíjet elektřinou, zpětně ji pak vydávat a živí se solí – tyto jejich vlastnosti se stanou zdrojem všemožných komplikací. Další pro mou práci důležitou vrstvou je příběh vědeckého týmu, který při podmořském výzkumu hmotu náhodně objevil. Po jejím „útěku“ z jejich laboratoře se jí vydává hledat, protože ve fyzických vlastnostech hmoty vidí velké možnosti pro budoucnost vědy.

3.3 Zobrazení dospělých

3.3.1 Genderová charakteristika postav rodičů

3.3.1.1 Genderová charakteristika postav rodičů – Lucie, postrach ulice

V Luciině životě hrají zásadní roli tři dospělí – matka, otec a děda. V případě této knihy tedy mezi rodiče zahrnuji i dědu. Nejbližší vztah má, zdá se, se svým otcem, který ji podporuje i ve chvílích, kdy zlobí a matka ji kárá.

Matka má v příběhu jasně vymezenou roli přísné dohlážitelky nad dodržováním všech pravidel, roli zakazující a trestající, zároveň je hlavou rodiny a její rozhodnutí má větší hodnotu, než názor otce i dědečka. Má atraktivní zaměstnání, vyžadující akademické vzdělání – je zubařka. Její zobrazení v příběhu není výrazně stereotypní, co se týče činností, které vykonává, snad jen kromě občasných zmínek o tom, že pečuje o svůj zevnějšek a jednoho mytí nádobí. Její hlavní funkcí v příběhu překvapivě není vařit, uklízet, ani vykonávat jiné domácí práce, jak bývá pro matky hrdinů knih pro děti typické. Je to zaměstnaná žena, která svůj čas po návratu z práce tráví nejčastěji odpočinkem u televize, stejně, jako její manžel. Samozřejmě je otázkou, kdo všechny práce v domácnosti vykonává, když oba rodiče odpočívají. Z pohledu mé práce je problematický spíš způsob, jakým vychovává svou dceru, respektive způsob, jakým ji pomocí zákazů udržuje v mezích jejího genderu a tím ukotvuje genderové stereotypy, které Lucii dále předává (viz níže v části Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy).

Luciin otec není postavou, která by, na rozdíl od matky, v příběhu hrála výraznou roli. Je pro svou dceru důležitý, ale nevýrazný, například během příběhu nedozvíme, jaké má zaměstnání. V rodině nerozhoduje, poslední slovo má jeho manželka a on jí neodporuje. Tato situace se dá ale interpretovat i druhým

způsobem a to, že je laxní, organizace rodinného života ho vlastně nezajímá a chce mít svůj klid.

Děda je kladnou postavou a zároveň nejsympatičtější dospělou osobou v příběhu. Na rozdíl od matky příliš nezakazuje a na rozdíl od otce se Lucii skutečně věnuje. Dá se říct, že má v příběhu funkci starého moudrého muže – je to lékař na penzi – zastává roli učitele, který Lucii zasvěcuje do aktivního života, učí ji plavat, číst, bere ji s sebou na pochůzky za pacienty a zasvěcuje ji například i do hraní karet.

Rodiče přijedou na návštěvu k dědovi, kde je v tu dobu Lucie na prázdninách. Když matka vidí svou dceru s vlastnoručně ostříhanými vlasy a odřenými koleny, rozhodne se pro její dřívější návrat domů. Odveze ji, aby ji zcivilizovala, tedy aby docílila toho, aby se její vzhled a chování vrátilo zpět k zavedeným (mimo jiné genderovým) pravidlům (přes to, že děda i otec zastávají názor, že by na venkově mohla vzhledem k tomu, že ve městě nebude mít žádné přátele, zůstat až do konce prázdnin). Tomu odpovídají i činnosti, které matka Lucii následně doporučuje k zabavení, když zůstává doma sama. Na rozdíl od pobytu u dědy, kde se věnovala aktivnější, fyzicky náročnější zábavě, se má po návratu hrát s panenkami či si kreslit. Ve chvíli, kdy je pak s Lucií první problém (do kterého se dostala kvůli skupince dětí, které se budu věnovat v kapitole o genderové charakteristice dětí), matka jí spílá: „Klíč od bytu se zabavuje, dokud z tebe nebude rozumná holka. Proč si nehraješ s panenkama, anebo nemaluješ? Taky bys mohla uklidit. Rozhodně to dá míň práce než lézt po rozestavěných samoobsluhách a čekat na požárníky, až tě sundají dolů...²⁸“. Samozřejmě primární důvod matčina rozezlení je fakt, že Lucie neposlechla a způsobila několik komplikací. Nicméně i přes to si můžeme povšimnout, že matka její chování definuje jako chování nerozumné holky, tedy jako takovou činnost, které dívce nepřísluší. Jako opak, tedy chování, které je pro dívku vhodné, pak předkládá již zmiňované hraní si s panenkami, malování a dokonce úklid. Správné děvče se

---

²⁸ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 49.

tedy má chovat způsobně, neporušovat pravidla, zabavit se klidnými činnostmi kreativního nebo pečovatelského rázu a věnovat se domácím pracím.

3.3.1.2 Genderová charakteristika postav rodičů – Chobotnice z Čertovky

Partnerský vztah rodičů, jejich hádky a rozchod, jsou hlavním motivem mezilidských vztahů v této knize na rozdíl od *Lucie, postrach ulice*, kde jsou středobodem vztahy ve skupině dětí.

Matka, povoláním herečka, je velice pracovně zaneprázdněna, což děti vnímají negativně, například když po prázdninách znovu začala škola a tato doba se shodou okolností kryla s obdobím matčiných zkoušek v divadle. „Pro všecko učení skoro přehlédla, že jsme zas s Honzíkem začali chodit do školy²⁹“. Otcovu nepřítomnost v této situaci, tedy ve chvíli, kdy nastupují do nového školního roku, děti nekomentují.

Situace v rodině je evidentně taková, že praktické věci má na starosti matka a děti považují přípravu jich samotných na každodenní povinnosti za její zodpovědnost. Také dávají za pravdu otci, že matka kvůli pracovnímu vytížení nedostává své ženské, respektive mateřské roli. Doma například není nic k jídlu. „Tatínek měl pravdu. Lednička byla doopravdy prázdná. A ve spíži byla jen jedna mrkev a kus celeru a pár zavařenin³⁰.“ Jak manžel, tak děti v knize ukotvují stereotypní představu, že primární zodpovědnost a funkce ženy, je starat se o rodinu a domácnost, nehledě na zaměstnání, které vykonává a jeho náročnost³¹. Na druhou stranu se otec cítí být dotčen, když doma nejsou zásoby jídla, právě z toho důvodu, že je pracovně vytížený a činí si nárok na jakýsi servis po návratu z

---

²⁹ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 174.

³⁰ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 166.

³¹ Maříková, H.: *Proměna rolí muže a ženy v rodině*. In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H.: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999. s. 9-10.

práce: „Sedm dní za volantem! Přijedu a v lednici ani nudle!³²“ (více viz část o vztazích mezi rodiči z genderové perspektivy). Stejně jako v případě přípravy do školy, ani zde děti nezpochybňují otcův názor, souhlasí tedy s tím, že je to matka, kdo má zodpovědnost za zásobování rodiny potravinami. Žádná z postav nepřichází s alternativou, že by tuto roli mohl (alespoň přechodně, v době jejího největšího vytížení) za matku převzít otec. Matka s těmito stížnostmi není konfrontována přímo, ani ona sama však nenavrhuje změnu a i ona udržuje domácnost ve stavu, kdy nenakoupí – li ona, nejsou doma potraviny. Dá se říct, že tato situace kopíruje realitu, kdy má do dnešní doby v domácnostech většinu domácích prací a činností na starosti žena a to i v případě, že je zaměstnaná³³.

3.3.2 Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy

3.3.2.1 Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy – Lucie, postrach ulice

Matka je strážkyní dodržování pravidel na rozdíl od otce, který chápe a toleruje Lucčiny touhy a zájmy a je ochotný udělat kompromis a pravidla porušit – za matčinými zády. Jinými slovy matka po Lucii chce, aby dělala, co se dělat má a otec, aby si dělala, co sama chce.

Dědeček má roli rádce – když jsou rodiče Lucie bezradní, protože z jejich pohledu dělá podivné věci (čtenáři a čtenářky vědí, že jde o kouzla, způsobená formeláky, což oni nechápou, vzhledem k tomu, že jsou dospělí), zavolají ho na pomoc a požadují po něm, aby Lucii vyšetřil a po zbytek prázdnin hlídal. Dědeček přijede, Lucii zběžně vyšetří („na cvoka nevypadala, oči měla jasné a tep klidný³⁴“)

---

³² Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 162.

³³ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

³⁴ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 149.

a když ji shledá jako zdravou a duševně v pořádku, jeho první reakcí je obava, zdali není psychicky labilní matka. „Nebere maminka poslední dobou moc prášků? Nebolí ji příliš často hlava? Je i jinak normální?“³⁵. Můžeme si povšimnout, že dědeček pochybuje spíše nad duševním zdravím své dospělé snachy a v potaz bere spíše názor vnučky. Znovu se tak setkáváme s pohledem na ženu jako na iracionální osobu s občasným sklonem k nadměrnému prožívání svých emocí. Přehnané reakce až hysterie jsou ženské osobnosti rovněž velmi často stereotypně připisovány³⁶.

Otec na své ženě nechává nejen všechnu starost o Lucii, ale také zákazy a trestání, a setkáváme se i se situací, kdy je Lucie potrestána, poté za ní přijde potají otec a řád, který matka nastolila, tajnou domluvou s Lucií poruší (viz. výše v textu o vztazích Lucie s dospělými). Například poté, co dostane Lucie domácí vězení, pro ni schová klíč, aby mohla sama ven, ačkoliv ve chvíli, kdy jí matka vycházení zakazovala, její názor nekonfrontoval. Se svou ženou tedy navenek souhlasí, nijak s ní nepolemizuje, ale poté se zachová přesně v opačném duchu, než zamýšlela. A i v případě, že s ní skutečně souhlasí a před dcerou to uzná, tak matku přesto plně nepodpoří. Například slovy: „maminka se zlobí a má pravdu“³⁷ – dává manželce za pravdu, ale rovněž naznačuje, že on sám se i přes to na Lucii nezlobí, tedy že nakonec provinění nepovažuje za tak zásadní. A to se dá opět vyložit tak, že podle jeho názoru matka přehání.

Otec sám zodpovědnost nepřebírá, ale matka ji na něj občas ze svého rozhodnutí uvalí. Taková situace tedy opět nefunguje domluvou. Zdá se, že rodiče v této knize nekooperují, ale matka rozhoduje, kdo kdy přijme rozhodnutí za určitou záležitost. Řešení problémů všedního dne nechává vždy na sobě, po otci chce buď finanční pomoc. Například v situaci, kdy musejí za Lucii zaplatit náhradu škody, matka nechá otce, aby sumu zaplatil, protože mu za tento způsobený

---

³⁵ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 149.

³⁶ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

³⁷ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 50.

problém dává vinu („Další účet ti pošlou požárníci³⁸.“), nejspíše proto, že otec v tom, že Lucie porušuje pravidla, jejichž dodržování matka střeží, nevidí velký problém („Musíme se smířit s tím, že Lucka roste. Osamostatňuje se.³⁹“). Také to však může být projevem stereotypní představy muže, živitele rodiny, respektive toho, kdo hospodaří s rodinnými financemi⁴⁰.

Hned v první části knihy se objevuje zajímavý rozpor v pojetí Luciina genderového vývoje. Děda ji ukládá do postele se slovy „Slíbil jsem tátovi, že z tebe udělám pořádnou holku, co umí lézt na stromy a plavat jako ryba.⁴¹“ Když ke konci léta přijedou na návštěvu rodiče, matka po prvním pohledu na Lucii rozhodne, že se do města vrátí o týden dřív, aby ji stačila „zcivilizovat⁴²“. „Tady by z ní byl za chvíli kluk.⁴³“ Tento nesoulad interpretuji tak, že zatímco matka má skutečně na mysli genderovou identitu, jejím záměrem je, aby její dcera dostála všem společenským požadavkům, cílem otce a dědy bylo docílit toho, aby se Lucie stala spíše správným dítětem, tedy aby dostála představě o tom, že zdravé dítě nemá neustále sledovat televizi, ale pohybovat se na čerstvém vzduchu. Jejich formulace samotná je ovšem také genderově stereotypní, neboť považovali za důležité zdůraznit gender dítěte i přes to, že v kontextu sdělení nebyl důležitý.

Rozdíl můžeme najít také v situacích, kterými udělá dítě svým rodičům radost. Zatímco matka je na Lucii pyšná v situaci, kdy zjistí, že uklidila (knihka zmiňuje, že slova obdivu řekli oba rodiče, podrobnější pochvaly jsou ovšem ze strany matky), otec je pyšný v situacích které jeho žena nevnímá, popřípadě je neoceňuje. Například, když se dozví, že se Lucie o prázdninách naučila plavat. Tuto informaci matka vůbec nekomentuje a zabývá se tím, že má její dcera odřené

---

³⁸ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 48.

³⁹ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 47.

⁴⁰ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

⁴¹ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 7.

⁴² Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 31.

⁴³ tamtéž

koleno a ožehlé obočí. Další takovou situací je scéna, kdy formeláci „popsali“ hmotou, ze které jsou vyrobeny, zrcadlo v koupelně a rodiče to samozřejmě pokládají za Luciinu práci. Otec je nadšený, kolik písmen už dcera umí napsat a že je schopna složit i celou větu. Matčinou reakcí je rozladění nad ušpiněným zrcadlem. Samozřejmě, že fakta jsou taková, že zrcadlo skutečně je ušpiněné a že odstranit z něj formelu bude komplikované. Stejně tak ovšem stojí za těmito reakcemi matčina snaha o udržení řádu v domácnosti a v rodině, vůči které se otec staví pasivně.

Otec sice působí jako kladný hrdina, který se zajímá o rozvoj své dcery, na druhou stranu si ale můžeme povšimnout, jak jsem právě zmínila, že si nevšímá například nepořádku. K těmto věcem přistupuje pasivně a laxně. Krom toho, že jde o stereotypní představu mužů jako nepořádných v protikladu k ženám, které na úklid dbají, se také nabízí vysvětlení, že matka může mít oprávněný pocit, že nevezme – li zodpovědnost na sebe a neudělá – li práci ona, neudělá ji nikdo.

V tomto kontextu bych ráda zmínila Morris, která podotýká, že abychom došli k takovému závěru, je třeba pasáže tohoto typu číst ne pohledem vypravěče, ale proti němu, tedy hledat v textu i jiné významy a vysvětlení pro uvedené situace, než autor uvádí⁴⁴.

3.3.2.2 Vztah mezi rodiči z genderové perspektivy – Chobotnice z Čertovky

Nejvýraznější scénou knihy, týkající se vztahu rodičů Evy a Honzíka je ta, kde dochází k jejich rozchodu. Děti přijedou domů z prázdnin a v bytě jsou svědky hádky, při které po sobě rodiče házejí věcmi a navzájem se osočují. Dochází k diskuzím ohledně dětí. Matka argumentuje, že soud vždy děti svěří do matčiny péče. Dále se předhánějí ve vyjmenovávání chvil s dětmi strávenými. Otec: „Kdo

---

⁴⁴ Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000

byl s nima v Muzeu? Já. A v zoologické zahradě? Taky já.⁴⁵ Matka: „A na fotbale a hokeji taky ty, ale já je vodila do divadla, na koncerty, a když jsi někde jezdil po světě a byly nemocný...⁴⁶“. Věta není dokončená, protože ji otec přerušil. Vidíme zde jasně genderově rozdělené činnosti, které s dětmi dělá matka – návštěvy kulturních akcí – a které otec – zoologická zahrada a sportovní utkání. Dále je třeba si povšimnout, že na základě otcova zaměstnání řidiče kamionu, vozícího náklad po Evropě, s nimi výrazně větší část času trávila matka, což v hádce není reflektováno, respektive matka se to snažila zdůraznit, ale nedostala prostor. Samozřejmě v tu chvíli postavy jednaly v afektu, což ovlivnilo i jejich vyjadřování, ale otec dává najevo, že podíl jeho výchovy na dětech je stejný, jako matčin, na základě toho, že s dětmi chodí za zábavou. Realita příběhu je však taková, že otce vidíme alespoň minimálně zařazeného do běžného chodu rodiny teprve tehdy, je – li odstěhovaný a děti ho potají volají domů, aby něco opravil. Což je opět činnost, tradičně přisuzovaná mužům. Do té doby se doma nevyskytuje a například na domácích pracích se nepodílí.

Ve chvíli, kdy se rodina vrátí z dovolené, vedou jeho první kroky do hostince ještě dřív, než jsou odneseny věci z auta. Jejich vynášení, vybalování a práce na ně navazující – praní a uklízení, tak zcela zůstává na jeho manželce a dětech. Nutno říct, že podíl na této situaci má také nezodpovědnost matky, které se budu věnovat níže.

Otec na odchodu mluví se sousedem o rozvodu, vyčítá manželce, že nevaří a že na něj žárlí. „Sedm dní za volantem! Přijedu a v lednici ani nudle!⁴⁷“. Sousedova reakce je k otázce rozvodu odmítavá, oponuje mu, že je Andrea pohledná, věrná a „má děti jako ze škatulky“ – stejně jako na jiných místech knihy i zde je použito spojení, že matka má děti (to bych interpretovala tak, že je to matka, kdo za děti nese plnou zodpovědnost) – dále, že žárlivost je vlastně pozitivní vlastnost a že problémy, které mají, jsou způsobeny matčinou profesí a

---

⁴⁵ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 159.

⁴⁶ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 159.

⁴⁷ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 162.

úspěšností. „Kdyby prodávala na rohu zeleninu, bylo by všecko jiný, ale zpívá v opeře, je slavná...⁴⁸“. Opět se zde tedy setkáváme s postojem, že má žena primárně pečovat o děti a o domácnost a že kariéra je jí spíše na škodu⁴⁹, obzvlášť, je – li úspěšná. Kdyby nebyla, vztah s manželem by byl zákonitě lepší.

Oba rodiče jsou v příběhu popsáni jako smolaři, ale je třeba říct, že se nechovají vždy zodpovědně. I tento fakt má ale svá genderová specifika. Otcova nezodpovědnost se projevuje utrácením peněz za zbytečnosti a nedodržováním dohod a plánů. V případě matky se v knize také jednou setkáme s utracením peněz, jindy způsobí komplikace tím, že se zachová impulzivně nebo jedná v afektu. Emocionální chování přisuzované ženám z jejich přirozenosti je jedním z nejčastějších genderových stereotypů⁵⁰. V případě utracených peněz je rozdíl v tom, že na rozdíl od matky otec nakupuje cenově výhodné věci pro domácnost nepotřebné, které ale prezentuje jako pořízené pro dobro rodiny. Například karavan Oskar za „pět padesát“, jehož nákup Eva popisuje takto: „Pět korun padesát je pro tatínka označení každé výhodné koupě. Doopravdy za našeho Oskara zaplatil víc než pět tisíc, peníze, které jsme potřebovali na nová kamna a záclony, co nám shořely, když se na ně převrhl stromeček.⁵¹“. Karavan je v nepojízdném stavu, takže na jeho opravu si jednak půjčí peníze od dětí a dále utratí rodinné úspory a prodává i „hi – fi soupravu a obraz malíře Navrátila, představující Paridův soud⁵²“. Koupí ospravedlňuje tím, že jde o dopravní prostředek, díky kterému si rodina bude moci dovolit jet na dovolenou, kamkoli jen bude chtít. Stejně proběhla i koupě auta.

---

⁴⁸ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 162.

⁴⁹ Oakley, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. doplnit i stránku/stránky

⁵⁰ Gjuríčová, Š.: *Konstrukce gender: maskulinita a femininita z odlišných perspektiv*. In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999.

⁵¹ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 16.

⁵² Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 18.

U matky je situace jiná – v knize se s ní setkáme jednou, při návratu z dovolené (viz výše zmiňovaný odchod otce do hospody). Rodina zjišťuje, že je odpojený telefon. Otec argumentuje, že měl peníze připravené a matka se přiznává, že je utratila za oblečení pro sebe a vysvětluje spletitou situaci opakované výměny různých kousků oblečení s přítelkyněmi. Matka si tedy koupila šaty, zatímco otec koupil auto pro rodinu. Pokud srovnáme tyto dvě události – nákup karavanu a oblečení, pak ačkoliv musela být matčina útrata zákonitě mnohem nižší a v knize navíc není zmínka o nějakých dodatečných výdajích (jako prodej předmětů v otcově případě), jeví se v příběhu její čin jako nezodpovědnější a sobečtější. Jinými slovy je rozdíl v tom, že matka se chová emotivně, kdežto otec racionálně. S přihlédnutím k faktu, že naše společnost považuje (mužskou) racionalitu za nadřazenou (ženské) emocionalitě⁵³, která je například v tomto kontextu navíc slučována s iracionalitou, pak z této situace matčino chování vychází samozřejmě jako hůř hodnocené. A ačkoliv rodina zpochybňuje rozumový základ chování otce, vzhledem k jeho svévoli mu v něm nedokáže zabránit.

Reakce matky na otcův nákup je rezignovaná. Se svou podřízenou rolí, a tedy stávajícím řádem, se smiřuje⁵⁴. Pronese pár ironických poznámek, které jsou v jejím případě běžnou reakcí na veškeré chování jejího manžela (viz níže). Naproti tomu otec se zachová tak, že sebere v bytě poslední peníze, které najde, a s nimi jde do hospody a, jak bylo řečeno výše, nechá zbytek rodiny, aby se postaral o zavazadla a vůbec veškerá opatření běžná, po návratu z dovolené. Zde vidím další z častých genderových stereotypů, tedy že muž sám sebe nahlíží jako individuum i přes to, že už má rodinu na rozdíl od ženy, která svou osobu považuje za součást kontextu rodiny a veškerá svá rozhodnutí tomu uzpůsobuje. Jedná tedy svévolně z pozice mocensky výše postavené osoby⁵⁵.

---

⁵³ Nagl – Docekal, H.: *Feministická filosofie*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), 2007

⁵⁴ Bourdieu, P.: *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.

⁵⁵ tamtéž

3.3.3 Genderové zobrazení ostatních dospělých

3.3.3.1 Genderové zobrazení ostatních dospělých – Lucie, postrach ulice

V případě této knihy se příliš dalších dospělých postav nevyskytuje. Za zmínku stojí matka Hamaly, hlavního záporného dětského hrdiny. Její jméno se v příběhu nevyskytuje, zásadně je popisována jako Hamalova maminka, tedy prostřednictvím svého rodinného stavu, což je ve společnosti pro oslovení žen typické⁵⁶. Je nositelkou z genderového hlediska typických negativních vlastností, přisuzovaných ženám. V knize najdeme například scénu, ve které řídí auto a z textu jasně vyplývá, že je velmi špatnou řidičkou, která nezná základní pravidla provozu, například přednost v jízdě (domnívá se, že druhý vůz v křižovatce si nárokoval přednost z toho důvodu, že byl větší) nebo značky, které „velkoryse přehlédla, zabrána do úplně jiných problémů⁵⁷“, kterými jsou myšleny nákupy oblečení. Chyby, které při jízdě dělá, jsou evidentní i jejímu malému synovi.

Při již zmíněných nákupech jí musí nechtě Hamala asistovat, a ačkoliv je jejím původním cílem nakoupit několik potravin, tráví čas v oddělení s oblečením, kde si zkusí večerní šaty a doplňky. Nacházíme zde tedy stereotyp ženy jako osoby ješitné na svůj zjev⁵⁸ v protikladu k chlapci, který o oblečení a zjev obecně nemá zájem a na všechny výše zmíněné projevy feminity nahlíží pohrdavě.

---

⁵⁶ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

⁵⁷ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 115.

⁵⁸ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

3.3.3.2 Genderové zobrazení ostatních dospělých – Chobotnice z Čertovky

Na výzkumné lodi Lilofee se setkáváme s vědci – autor používá generické maskulinum. Kromě mužů, kteří se potápí v batyskafu pod hladinu, jsou totiž na palubě také ženy - mladé a pohledné, jak se autor opakovaně zmiňuje – které jsou v průběhu celé knihy označovány výhradně jako „holky z laboratoře“, na rozdíl od vědců, kteří jsou popsáni včetně titulů či svých vědeckých pozic, jako například „autor Projektu IV. dr. George Colombat“ nebo „člen korespondent Akademie věd, ing. Lanc⁵⁹“. Zdali ženy dosáhly akademických titulů, popřípadě jakých, není zmíněno. Práce žen je rovněž vědeckého charakteru (více níže), ale nic konkrétního není uvedeno. Dá se říct, že Hoffman při popisu dění na lodi využívá typické stereotypy zobrazení žen v médiích obecně. Na rozdíl od mužů, u kterých je kladen větší důraz na důsledné vyjmenování titulů a popis jejich profesních zkušeností, u žen je naproti tomu kladen důraz na věk, vzhled a na jeho konfrontaci se současným ideálem krásy⁶⁰. Dále se zde setkáváme s jevem, kdy se v příběhu (knižním, typičtěji však zobrazeném vizuálně v televizi či na filmovém plátně) vedle sebe objevují muži různorodého věku a vzhledu, zatímco ženy zásadně mladé a krásné. V případě, že této charakteristice nedostávají, bývají pak jejich role záporné, jako v případě žen, uvedených níže v této kapitole⁶¹.

Muži s nimi komunikují velmi familiérně a některé výroky se dají označit za obtěžování. Hned v první kapitole, týkající se výzkumného „Projektu IV“, dochází k situaci, kdy se laborantky musejí v místnosti zamknout, aby měly klid na práci. Kuchař, tedy zástupce pomocného personálu, na ně klepe se slovy „otevřete,

---

⁵⁹ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 100.

⁶⁰ Pavlík, P.: *Gender a MÉDIA*. In Smetáčková, I., Vlková, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2005.

⁶¹ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

kůzlátka⁶²“ a následně znevažuje jejich práci „Tu práci bych chtěl vidět⁶³“, nebo ve vtipu pochybují nad tím, zdali ženy skutečně pracují, nebo v laboratoři vaří: „Zavřou se a pečou si chobotničky⁶⁴“. Kuchař také naráží na fakt, že má jedna z žen, kterou všichni muži na palubě oslovují Eliška rybička, jednou je v knize dokonce popsána jako „Eliška kočička rybička⁶⁵“, vztah s Pierrem, jedním z vědců, potápějících se v batyskafu. Ve chvíli, kdy muži učiní objev, kuchař přichází s teorií, že našli mořskou pannu, což komentuje slovy „Pozor, aby ti Pierra nepřebrala, plave ještě líp než ty, Eliško rybičko!!!“⁶⁶ Ženy jsou tedy ve svém zaměstnání na základě svého genderu obtěžované a jejich profesionalita je zlehčovaná. Je třeba říct, že v době, kdy kniha vznikala, u nás nebylo sexuální obtěžování na pracovišti tematizováno⁶⁷.

Dále stojí za zmínku, že zatímco muži učiní objev záhadné hmoty, ty, komu pak vzorky „utečou“, jsou ženy. Ve finále jsou to ony, kdo vymyslí řešení, které ovšem předloží mužům ne jako výsledek své celonoční práce, ale jako omluvu za to, že předtím pochybily – a to spolu s občerstvením: „Vážení milovaní, nemáte náladu na pár obložených chlebíčků a skleničku vína nebo piva? Ty chlebíčky jsou se sýrem a šunkou, k tomu jsme připravily pár diapozitivů, které přišly večer⁶⁸.“ Celou věc tedy podávají tak, že kolegům připravily občerstvení, aby jim udělaly radost, a jen tak mimochodem jim u toho promítnou pár snímků a předloží informace, které získaly vlastním výzkumem a dále z několika různých externích zdrojů, například z celní zprávy nebo autoklubu. Jsou to jejich poznatky, které

---

⁶² Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 58.

⁶³ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 57.

⁶⁴ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 58.

⁶⁵ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 105.

⁶⁶ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 57.

⁶⁷ Věšíňová – Kalivodová, E.: *Gender životního stylu: srovnávací úvaha*. In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999.

⁶⁸ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 105.

vedou k identifikaci hmoty a automobilu, kterým Holanovi přijeli, a k přesné informaci o poznávací značce a datu odjezdu auta z Portugalska.

Situaci na lodi můžeme stručně shrnout tak, že u ženské části posádky je na rozdíl od mužské popisován (a tedy považován za důležitý) jejich fyzický vzhled a věk. Oproti tomu není zmiňováno konkrétní dosažené vzdělání či odbornost. Ženy nepracují v terénu, ale v laboratoři, což koresponduje se stereotypní představou žen ve vědě jako vykonávajících méně atraktivní odbornou činnost⁶⁹. Tato představa samozřejmě opět souvisí s esencialistickou představou mužské racionality, kterou jsem již zmiňovala. Kromě toho, že dokazují své schopnosti prací navíc ze své vlastní iniciativy a jejími zásadními výsledky a ačkoliv má loď vlastního kuchaře, obstarají svým kolegům občerstvení. Stejně, jako jsou odbornicím kladeny dotazy ohledně rodinného stavu a péči o domácnost s jejich profesí nesouvisející⁷⁰, mají tyto postavy, jako jediné zástupkyně žen na palubě, tendence k zapojení do prací, přisuzovaných ženskému genderu, tedy k přípravě jídla a obsluhování mužů.

V kapitole, s názvem „I tak se všecko poplete a zamotá... ale nemůže za to Eliška... a když, tak jen trochu...“⁷¹, chce výzkumný tým získat informace o tom, kde se hmota nachází, a tak vyšle laborantku Elišku na výzvědy. Ta přijde k domu, kde rodina Holanových bydlí a vyptává se sousedky. Jejich rozhovor není v knize zaznamenán přímo, ale až zprostředkovaně sousedkou, další negativní ženskou postavou, takže je otázkou, zdali je její výpověď „autentická“ či nikoliv, protože sousedka je popisována jako klepna, tedy typická negativní ženská postava.

Matce sdělí, že se tam objevila mladá krásná Francouzka, která se vyptávala na jejího muže a jeho děti a jistě s ním má poměr. Eliška také před

---

⁶⁹ Pavlík, P.: *Gender a VĚDA*. In Smetáčková, I., Vlková, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2005.

⁷⁰ Valdřová, J.: *Ženská a mužská role v jazyce*. In Formánková, L., Rytířová, K.: *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004.

⁷¹ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 108.

domem potká matku a její přítelkyni, které ji ihned začnou pomlouvat a komentují, že je štíhlá a používá drahý parfém. Konkrétně matka: „Já padnu. Sníst rohlík, přiberu dvě kila a tahle káča je hubená jako lunt a ještě voní voňavkou za pět stovek!“. Stejně jako u postavy Hamalovy matky zde nacházíme kromě genderového také aspekt sociální.

Když se dozvedí verzi sousedky, nijak ji nezpochybňují. Nevěru manžela berou jako samozřejmost a rovnou hovoří o rozvodu. Přítelkyně Milada mluví o nevěrách svého, patrně bývalého muže, čímž jakoby dokazuje, že je jistě Andree její manžel nevěrný, že je to běžné. „Proč myslíš, že jsou všechny holky, co s námi zpívají ve sboru, šťastně rozvedené?⁷²“ Normou je tedy dle jejího pohledu nevěrný manžel a nejlepším stavem pro ženu je být rozvedená, tedy „zbavit se ho“⁷³ Zde nacházíme jeden z nejčastějších genderových stereotypů, tedy, že muži jsou sexuálně aktivnější a i v případě nevěry je jim takové chování více tolerováno, než ženám⁷⁴. Odůvodněním pak bývá názor, že jsou muži takoví od přírody, že je pro ně takové jednání přirozené, často s odkazem na příklady ze živočišné říše, jak jsem již zmiňovala v teoretické části.

3.3.4 Genderové zobrazení dospělých – shrnutí

V obou knihách jsou dominantními rodičovskými postavami matky. Naopak oba otcové jsou laxní, co se týče primární péče o děti, chodu domácnosti a ostatních praktických záležitostí. Stávající situace není ze strany žen problematizována, v některých situacích se ale projevuje jejich rezignace. Jejich postavy se ale jeví jako kladné – otec v knize *Chobotnice z Čertovky* s dětmi chodí za zábavou a kupuje jim hezké dárky, v knize *Lucie, postrach ulice*, se otec

---

⁷² Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 110.

⁷³ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 108.

⁷⁴ Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

s dcerou tajně domlouvá na porušování daných pravidel a staví se tak na její stranu.

Matky jsou naproti tomu na základě své ženské role zobrazeny spíše negativně – v knize *Chobotnice z Čertovky* se jeví matčino jednání jako nezodpovědné a iracionální, v knize *Lucie, postrach ulice*, matka dohlíží nad dodržováním pravidel a je tedy trestající a zakazující postavou.

Partnerství mezi rodiči je zobrazeno vždy negativně ve formě hádek. Ani v jedné knize nenajdeme situaci, kdy by rodiče kooperovali nebo se na něčem v klidu domlouvali. Navíc bývá situace zpravidla vystavena tak, že je to matka, která konflikt vyvolá. To se váže s výše uvedeným zjištěním o laxnosti otců. Nutno ovšem ještě jednou zdůraznit, že jsou to ženské hrdinky, kdo z takových scén vychází jako negativní postava.

Záporné ženské hrdinky se objevují i mezi ostatními dospělými postavami obou knih. Například v knize *Chobotnice z Čertovky* se objevují i negativní mužské postavy, vědci, kteří se snaží zmocnit chobotniček. Jejich zápornost je ovšem odvozena od jejich zlých úmyslů, kdežto zápornost ženských hrdinek je odvozena od jejich ženskosti – například sousedka je zápornou postavou, protože roznáší drby.

3.4 Zobrazení dětí

3.4.1 Genderová charakteristika hlavních postav

3.4.1.1 Genderová charakteristika hlavní postavy – Lucie, postrach ulice

Lucie je dívka s rozvinutou fantazií, představuje si samu sebe v rozličných rolích a situacích, které se vyznačují dobrodružností a nutností velké míry aktivity. Nejsou to tedy představy typicky připisované dívkám, které jsou stereotypně považovány oproti chlapcům za „citlivější, úzkostnější a pasivní“⁷⁵. V knize je zmínka o tom, že dříve si s kamarádkami hrály na princezny, ale postupem času Lucie takovou aktivitu shledala hloupou a nenaplňující. Spíše tíhne k činnostem a hrám, které by byly stereotypně připisovány chlapcům. Spolu s dalšími dvěma děvčaty si hrají například na pirátky či upírky (není bez zajímavosti, že autor zmiňované „profese“ přechyluje).

Lucie tuto svou proměnu reflektuje. Většinou však ne z generového hlediska, ale jako výsledek růstu – je velká, chystá se nastoupit do školy, takže už ji nezajímají hry pro mrňata. Dá se říct, že Lucie shledává „holčičí hry“ jako nezábavné, málo akční a vhodné jen pro malé děti, které ještě nejsou dost chytré na to, aby vymyslely něco lepšího.

V příběhu ale najdeme také vyloženou nevoli vůči „ženským“ činnostem. Když jí matka navrhně, ať se v televizi podívá na pořad „Čím budu, až vyrostu“, následuje Lucčino zamyšlení: „Černým děsem. Vládkyní všech moří. Pirátkou mezihvězdného prostoru. V nejhorším případě majorem Zemanem. Holky v televizním seriálu se učily péct buchty, aby z nich byly kuchty.“⁷⁶. Můžeme sice

---

⁷⁵ Kern, H., Mehlová, Ch., Hellfried, N., Peter, M., Winterspergerová, R.: *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 1999. s. 144

⁷⁶ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 32.

tento citát brát jako srovnání fantazijních aktivit s reálnými činnostmi světa dospělých, které v takovém porovnání nemohou uspět, to ovšem nic nemění na skutečnosti, že hlavní hrdinka dává najevo, že prací, kterou dívky v pořadu vykonávají, v porovnání se životem jejich (kromě vládkyně všech moří mužských) hrdinů, vyloženě opovrhuje. Lucie sama sebe vnímá jako děvče, které nepociťuje svůj vlastní gender jako překážku či omezení a nepochybuje o tom, že se dokáže uplatnit i v ryze mužských disciplínách. Činnosti, které ve svém okolí vnímá jako „ženské“ ovšem považuje za podřadné. Ne primárně proto, že je vykonávají ženy, ale vzhledem k jejich menší atraktivitě, kterou si velmi dobře uvědomuje.

Zajímavé je, na druhou stranu, tuto scénu srovnat s jiným momentem knihy, kdy Lucie uklízí kuchyň a nabádá k tomu také formeláky. V tu chvíli se chová genderově korektně, v přesném souladu s představou své matky a, jak jsem již zmínila výše, v pasáži o genderové charakteristice dospělých, její maminka je na ni v tu chvíli pyšná. Shrnula bych tyto poznatky do tvrzení, že ačkoliv Lucie domácí práce jako náplň času považuje za nezajímavé a podřadné, podle vzoru své matky je (přes svůj nízký věk) samostatně vykonává, aby si tak vysloužila matčinu pochvalu, kterou při aktivitách, které ji těší, nedostává, protože v takových chvílích se nechová jako děvče, které si matka představuje.

3.4.1.2 Genderová charakteristika hlavních postav – Chobotnice z Čertovky

Ve scéně, kdy chobotničky poprvé ožívají, respektive kdy děti poprvé vidí, že je hmota, ze které je vyrobily, živá, se chopí iniciativy Eva a rozhodne se je chytit. Honzík je spíše bázlivý a má obavy, aby se chobotničky nevydělily. Eva situaci popisuje slovy: „Honzík je zvláštní kluk, co se skoro nepere, ani se slabším. Ani když ho naštvou.“⁷⁷ Tímto sdělením nám říká, že být „normálním“, tedy tím správným chlapcem, znamená prát se, dávat najevo svou převahu vůči slabším a v případě provokace nebo nevole vůči druhé osobě reagovat agresivně.

---

⁷⁷ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 74.

V kontextu toto není sdělení, které by hodnotilo, zdali je takové „klučičí“ chování obecně správné nebo není, jde čistě o konstatování faktů.

Dále je třeba zmínit scénu, ve které Eva představuje souseda, pan Mertlíka, o kterém si „ženské na Kampě myslí, že je cvok, i paní Mertlíková. Mužští ne. My s Honzíkem taky ne, protože s ním kamarádíme⁷⁸.“ Děti se tedy ztotožňují s mužským pohledem, který je postaven do protikladu k ženskému.

Eva vystupuje aktivněji v praktických každodenních záležitostech – vaří otci večeři, když žije sám v karavanu. Také častěji mluví se svými rodiči o věcech, týkajících se celé rodiny. Dá se říct, že je rodiči brána jako dospělá a jako matčina zástupkyně. Zajímavé je, že ačkoliv vystupuje v celé knize jako dospělejší, praktičtější ze sourozenců, která o mladšího bratra pečuje, objevují se v příběhu momenty, kdy je to Honzík, kdo přemýšlí racionálněji. Podle mého názoru se jedná o zobrazení stereotypu, který popisuje způsob myšlení na základě genderu, kdy muži zachovávají chladnou hlavu a racionální uvažování a nenechávají se ovlivňovat emocemi, na rozdíl od žen, které jsou citlivější⁷⁹. Například když matka při odjezdu dětí k dědečkovi poznamená, že není jisté, co bude napřesrok, Eva tomu dle svých vlastních slov nepochopila, zato Honzík z matčiny narážky ihned logicky odvodí pravý význam jejích slov, tedy, že je něco v nepořádku ve vztahu rodičů, a svou starší sestru okřikne.

Obecně je Honzík velmi kritický k některým Eviným projevům, které se dají připsat dospívání. Opravuje faktické nepřesnosti, které jeho sestra vysloví – například, že chobotnice měla jídelní lístek v ruce, ačkoliv nemá ruce, ale chapadla. „Ale jí je to fuk. Protože má v hlavě básničky a kluky.⁸⁰“ Dalším stereotypem, který se zde dá najít, je tedy představa, že ženy přemýšlí o vztazích a jsou romantické, zatímco muži jsou racionální, věcní a fakticky přesní, na rozdíl

---

⁷⁸ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 112.

⁷⁹ Gjuríčová, Š.: *Konstrukce gender: maskulinita a femininita z odlišných perspektiv*. In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999.

⁸⁰ Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989. s. 115.

od žen, které nemají potřebu, popřípadě nejsou schopné vyjadřovat se korektně, obzvlášť, je – li téma hovoru odborné, protože věda a s ním spojený způsob objektivního analytického myšlení, je přisuzované mužům⁸¹.

3.4.2 Genderová charakteristika ostatních dětí

V této části své práce nebudu zmiňovat knihu *Chobotnice z Čertovky* vzhledem k tomu, že se v ní jiné dětské postavy, než Eva a Honzík, vyskytují jen okrajově a nepřikládám jim tedy žádnou relevanci.

V knize *Lucie, postrach ulice*, hrají důležitou roli ostatní děti, konkrétně skupina starších školáků a školaček, ke které se Lucie touží připojit a získat si u nich uznání. Vůdcem je Luciin soused Hamala, kterého dívka obdivuje například proto, že „Byl větší (...) uměl jezdit na zábradlí. Plivat do dálky. Utíkat rychleji, než ostatní. Dokázal se tvářit andělsky, i když zrovna rozbil okno.⁸²“ Měl tedy mezi dětmi v knize obecně oceňované schopnosti. Lucie sama si tento typ osvojovala u dědečka, díky čemuž pak v očích ostatních vzrostla její hodnota. Opět se jedná o činnosti a chování stereotypně přisuzované chlapcům – kromě fyzických schopností se v tomto případě jedná o přestupky proti pravidlům, které následně ostatní děti považují za projev odvahy. Odvaha, porušování pravidel, vzdor proti rodičům, tyto projevy - dá se říct mužnosti, dělají z Hamaly vůdce party.

Ve skupině dětí již najdeme poměrně výraznou genderovou diferenciaci. Věk není uveden konkrétně, dočteme se, že Hamala chodí do 4.A, je mu tedy přibližně 10 let a i ostatní jsou „o dva, tři, čtyři roky starší⁸³“, než Lucie. Skupinka, v čele s Hamalou, čítá tři chlapce a dvě dívky. Chlapci mají na rozdíl od dívek

---

⁸¹ Nagl – Dočekal, H.: *Feministická filosofie*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), 2007

⁸² Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 34.

⁸³ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 37.

sklony k agresivitě. Autor kromě házení práskacích kuliček dětem pod nohy nebo kroucení rukou za zády například popisuje, jak jeden z kluků „bušil v chůzi do všeho, co vydávalo hluk⁸⁴“, nebo jak jiný „mistrně plivl do dálky⁸⁵“. Takové projevy patří mezi chlapcům typicky přisuzované⁸⁶, tolerované a do jisté míry také očekávané⁸⁷.

Dalším tradičním stereotypem je vyobrazení vztahu k hygieně. Když jdou děti do obchodu krást, je kořistí Oliny mýdlo, za což se stane terčem posměchu a nevole ze strany ostatních a především Hamaly, který mýdlo nesnáší. Dívka argumentuje, že je mýdlo užitečné pro všechny, načež chlapec oponuje: „Mejdla mám až po krk, jen se na něj podívám⁸⁸“, což je zřetelný genderový stereotyp – dívky jsou čistotné, zatímco chlapci se neradi myjí. Další taková situace nastává ve scéně, kdy se děti dostanou do stomatologické ordinace. Lucie se potřebuje před Hamalou schovat, tak jde na středisko, kde jako zubařka pracuje její maminka. Parta tam vnikne za ní. Děti mají ze zubaře strach, kromě Andělky, které zubař nevdá. „Já si zuby ráno čistila. A včera večer taky.“⁸⁹ Chlapci a Olina si „honem vyčistili zuby žvýkačkou“⁹⁰.

Postavy dívek, na rozdíl od chlapců, nejsou stejnorodé. Myslím, že hodně napovídají i samotná jména postav – Andělka a Olina. Andělka je zobrazená jako hodná, buclatá, dokonce je na jednom místě knihy i přes svůj nízký věk popsána jako „mateřská“. Jako jediná se Lucie zastává. Ve chvíli, kdy má jít Lucie do

---

⁸⁴ tamtéž

⁸⁵ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 38.

⁸⁶ Jarkovská, L.: *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání*. Brno: NESEHNUTÍ, 2005

⁸⁷ Říčan, P.: *Život žen s muži jako válka?* In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999.

⁸⁸ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 56.

⁸⁹ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 107.

⁹⁰ tamtéž

obchodu krást, se o malou dívku strachuje a vypadá to, „jako by se za něco před Luckou styděla.⁹¹“ Má evidentně výčitky svědomí – je otázkou, zdali proto, že vědomě vystavují Lucii riziku chycení nebo obecně proto, že dělají něco špatného. Obě varianty jsou ale projevem pečovatelsství, soucitu, obav o druhé, dá se říct, že do jisté míry také projevem snahy o výchovu dítěte, což jsou jednoznačně vlastnosti, přisuzované ženám.⁹²

Olina není vykreslena jednoznačně femininně, viz výše, ve scéně se zubařem, kdy má stejně, jako chlapci, strach, protože zásady ústní hygieny patrně také nedodrží. Na druhou stranu to byla ona, kdo ukradl mýdlo, tedy voňavý předmět, určený k udržení čistoty a do jisté míry také krásy. Klíčem k této rozpolcenosti je fakt, že Olina ve škole dvakrát propadla. Jedná se tedy o děvče, které je na jednu stranu starší a tedy vyspělejší, než ostatní – odtud mýdlo, či nápad, jít do kina na nepřístupný film *Ve víru vášně*. Na druhou stranu je však její nedostatečnost ve škole použita jako prostředek, kterým je legitimizován nedostatek jiných vlastností, které by dívka z tradičního pohledu měla mít – nečistí si pořádně zuby.

3.4.3 Zobrazení dětí - shrnutí

Na rozdíl od Lucie jsou Eva a Honzík již školáci, více tedy pozorují svět dospělých a lépe ho chápou. Zároveň jsou si lépe vědomi svého genderu a více si osvojují role, které jim přisuzuje.

Obecně musím konstatovat, že zobrazované chování je z genderového hlediska ovlivněné stoupající měrou s přibývajícím věkem dětí. Za hlavní milník považují nástup do školy – Lucie je podle mého názoru postavou, mezi výše

---

⁹¹ Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984. s. 55.

⁹² Gjuríčová, Š.: *Konstrukce gender: maskulinita a femininita z odlišných perspektiv*. In Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999.

zmíněnými postavami nejméně ovlivněnou generovými stereotypy, ačkoliv od nich není úplně oproštěna. Knihy tedy kopírují reálný průběh socializace a přejímání genderových stereotypů výchovou.

V promluvách hlavního hrdiny i obou hrdinek najdeme zmínky o tom, že na základě genderu se někdo chová určitým způsobem a naopak jisté chování se nehodí. Nejčastěji se takové promluvy vyskytují u Evy, což potvrzuje výše uvedený poznatek ohledně věku. Lucie genderový aspekt chování reflektuje pouze u dospělých, ne u dětí, Eva i u dětí.

Ráda bych ale zdůraznila, že děti samy sebe výrazně nelimitují na základě toho, jsou – li dívky nebo chlapci a ani míra stereotypů, obsažených v jejich zobrazení autorem, není vysoká. Výjimky tvoří vlastně pouze agresivita chlapců a vztah dětí k hygieně v knize *Lucie, postrach ulice*.

Z knihy je ovšem patrný vliv socializace ze strany rodičů, zejména Luciiny matky. Ta bdí nad tradičním rozdělením rolí a své dítě k němu vede prostřednictvím výchovy, respektive zákazů a příkazů.

4. Závěr

Cílem mé práce bylo odhalit a analyzovat genderové stereotypy v zobrazování mezilidských vztahů ve dvou knihách Oty Hofmana, *Lucie, postrach ulice* a *Chobotnice z Čertovky*.

Příjemně mě překvapilo zobrazení dětí, ve kterém jsem našla méně stereotypních představ, než jsem očekávala. V obou knihách nacházíme u děvčat motiv marnivosti a záliby v oblékání, u chlapců v knize *Lucie, postrach ulice* náznaky agresivity a nevoli vůči hygieně. Děťští hrdinové si svůj gender sice uvědomují, konkrétně tím více, čím jsou starší, a reflektují také postavení dospělých mužů a žen, mezi sebou však rozdíly nečiní a například ve skupince dětí v knize *Lucie, postrach ulice*, nejsou genderově rozdělené role, ani nedochází k segregaci na základě pohlaví.

Z tohoto hlediska bylo obsáhlejší zobrazení rodičů a vztahů mezi nimi. S nečekaným rozsahem tohoto tématu jsem se potýkala a připouštím, že vzhledem k zamýšlené obsáhlosti mé práce, jsem ho nemohla zpracovat celé beze zbytku. Jednání rodičů kopíruje tradiční představy o rozdělení rolí v rodině, v péči o domácnost, a také stereotypní představy o vlastnostech, typických pro obě pohlaví. Mám na mysli především protiklad iracionality u žen vůči mužské racionalitě. Dále se u žen objevuje motiv péče o zevnějšek a záliby v oblékání.

Kromě promluv a situací, které odhalovaly běžné genderové stereotypy každodenního života v těch nejobyčejnějších situacích, jsem narazila také na témata, která jsem v dětské knize nečekala – konkrétně se jedná o téma genderované moci v zobrazení hádek a plánovanému rozvodu rodičů v knize *Chobotnice z Čertovky* a sexuálního obtěžování na pracovišti tamtéž.

Dále jsou v knize naznačena také témata, zajímavá ze sociopolitického hlediska, například společenské postavení Hamalovy matky v knize *Lucie, postrach ulice* a postavy vědců a vědkyň ze Západu, v knize *Chobotnice z Čertovky*. Bohužel nejsem odbornicí v oboru historie a politologie, takže jsem se k nim vyjádřila pouze z genderového hlediska.

Nemohu samozřejmě činit žádné obecně platné závěry, ale pokud bych byla dotázána, jak mají rodiče postupovat, aby minimalizovali dopad genderových stereotypů, obsažených v dětské literatuře, na své potomky, pak by má rada zněla, aby se zajímaly o knihy, které jejich děti čtou a diskutovali o nich. Pokud by se děti učily formulovat své názory a konfrontovat je s názory druhých, tak by podle mě bylo možné je naučit kritickému nahlížení na literaturu.

5. Použitá literatura

Hofman, O.: *Chobotnice z Čertovky*. Praha: Albatros, 1989

Hofman, O.: *Lucie, postrach ulice*. Praha: Albatros, 1984

Bourdieu, P.: *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.

Fetterley, J.: *The resisting reader: A feminist approach to American fiction*.
Bloomington: Indiana University Press, 1978

Formánková, L., Rytířová, K. (ed.): *ABC feminizmu*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004

Heczková, L. a kol. (ed.): *Vztahy, jazyky, těla: Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007

Jarkovská, L.: *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání*. Brno: NESEHNUTÍ, 2005

Kalivodová, E., Knotková - Čapková, B. (ed.): *Ponořena do Léthé: Sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000 - 2001*. Praha: Univerzita karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2003

Kern, H., Mehlová, Ch., Hellfried, N., Peter, M., Winterspergerová, R.: *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 1999

Morris, P.: *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000

Nagl – Docekal, H.: *Feministická filosofie*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), 2007

Oakley, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000.

Renzetti, C., Curran, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003

Smetáčková, I., Víková, K. (ed.): *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2005.

Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 1999

Věšíňová - Kalivodová, E., Maříková, H. (ed.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999

Wiegman, R., Glasberg, E.: *Literature and Gender: Thinking critically through fiction, poetry, and drama.* Addison Wesley Longman, Inc., 1999

Hanáková, P.: *Proměny princezny.* *Feminismus.cz* [online]. 2001 [cit. 2009-07-25]. Dostupný z WWW: <http://www.feminismus.cz/index.shtml?x=115155>

Knotková - Čapková, B.: *Ženská krása čekající na polibek aneb o Sněhurkách, princích a čarodějnicích.* *Gita - genderová tisková a informační agentura* [online]. 2006 [cit. 2009-05-18]. Dostupný z WWW: <http://www.ta-gita.cz/kriticke-reflexe/zenska-krasa-cekajici-na-polibek-aneb-o-snehurkach-princich-a-carodejnicich/>.

Valdrová, J.: *Reklama a rovnost pohlaví. Občanská společnost – návod k použití* [online]. [cit. 2009-07-25]. Dostupný z WWW: <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=rp--1-&f=143566>

Valdrová, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti - Lingvistika odhaluje genderové asymetrie* [online]. 2001 [cit. 2009-07-16]. Dostupný z WWW: http://www.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=11.

Valdrová, J.: *Stereotypy a klišé v mediální projekci genderu.* *Sociologický časopis* [online]. 2001, č. 2 [cit. 2009-07-25]. Dostupný z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/a0f454f75498cc92c039c409e5787f65ecff6a6e_149_01-2VALDR.pdf.

www.ctemedetem.cz

www.feminismus.cz

<http://obcan.ecn.cz/>

